

ŞEMSUDDİN MUHAMMED B. HASEN B. ALİ B. USMÂN EN-NEVÂCÎ VE NUZHETU'L-AHBÂR FÎ MEHÂSİNİ'L-AHYÂR ADLI ESERİ¹

Arş. Gör. Sedef TOPCU
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü
sedef.topcu@yahoo.com

Öz

Bu çalışmamızda, h.IX /m.XV. yy.da yaşamış gerileme devri Arap Edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olan velûd Mısırlı âlim, şair ve edip Şemsuddîn Muhammed b. Hasen b. Ali b. Usmân en-Nevâcî el-Kâhirî (ö. 859/1455) ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Akabinde, müellifin *Nuzhetu'l-Ahbâr fî Mehâsini'l-Ahyâr* adlı eseri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahbâr, Nevâcî, Nuzhetu'l-Ahbâr, Nuzhetu'l-Ahyâr, Arap Edebiyatı.

ŞEMSUDDİN MUHAMMED B. HASEN B. ALI B. USMÂN EN-NEVÂCÎ AND HIS WORK NUZHET AL-AKHBÂR FÎ MEHÂSİN AL-AKHYÂR

Abstract

The study is to inform about prolific, sophisticated, poet and author Şemsuddîn Muhammed b. Hasen b. Ali b. Usmân en-Nevâcî el-Kâhirî (859-1455) who lived in 1500s and is one of the prominent representatives of repression period of Arabic literature and his works. Subsequently, his work which is named as *Nuzhet al-Akhabâr fî Mehâsin al-Akhyâr* will be introduced.

Keywords: Akhbâr, Nevâcî, Nuzhet al-Akhabâr, Nuzhet al-Akhyâr, Arabic Literature.

¹ Bu çalışma yazarın İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2014 yılında kabul edilen *Şemsuddîn Muhammed b. Hasen b. Ali b. Usmân en-Nevâcî ve Nuzhetu'l-Ahbâr fî Mehâsini'l-Ahyâr Adlı Eseri (Metin-İnceleme)* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Edebiyat içinde doğup büyüdüğü toplumdan ayrı düşünülemez; çünkü edebiyata yön veren, içinde yaşadığı toplumun ta kendisidir. Bir milletin sevinçleri, hüznüleri, adetleri, gelenekleri ve görenekleri, savaşları ve fikrî hayatı nesilden nesile sözlü kültür şeklinde aktarılırken, halkın dimağında yer eden bu anlatılar, zamana ayak uydurarak yazıya geçirilir. Bazen bu yaşanmışlıklar daha önce hiçbir milletin edebiyatında örneği görülmemiş bir türün doğmasına zemin hazırlar ki “ahbâr”ın doğuşu ve ortaya çıkışı da böyledir.

İlk olarak “Yazılı veya sözlü olarak aktarılan doğru veya yanlış söz”² veyahut da bir vak’a hakkında orada bulunmayanlara hadise ile ilgili verilen ma’lûmât (Sâmî, h. 1317: 572), anlamına gelen “haber” kelimesinin çoğulu olan ahbârın ıstılahî manalarının yanı sıra tarihin seyrine göre de çeşitli anlamları olmuştur. Fakat burada asıl maksadımız, çalışmamızın daha iyi anlaşılması ve izahı olduğu için esere adını veren ve Arap edebiyatında edebî bir tür haline gelen ahbâr hakkında bilgi vermektir.

Nihat M. Çetin, ahbârı “Bir şey hakkında nakledilen, aktarılan rivayetler, bilgiler” şeklinde tanımlarken nakledilen bu sözün, bilgi veyahut da rivayetlerin bir şahıs, kabile, kavim, belde, şehir, ülke ve çeşitli hadiseler hakkında olduğunu dile getirmiştir. Ahbâr, gerek dinî gerek edebî bir ıstılah olarak her zaman bilinmeyen hakkında bilgi verme manasını korumuş; fakat aktarılan bu bilgilerin muhtevasında zamanla farklılıklar meydana gelmiştir. Örneğin, Cahiliye döneminde menkabevî ve destansı rivayetler şeklinde olan ahbârlar İslâmiyet’in kabulünden sonra tarihî şekle bürünerek daha çok tarih bilimine kaynaklık etmişlerdir. Sonraları ahbâr, *Ahbâru’l-Ezkiyâ*, *Ahbâru’l-Ulemâ* gibi âlimler, devrin önde gelenleri, hükümdarlar vb.lerin hayatlarını anlatan hal tercümeleri tarzında eserler haline gelmiştir. Her ne kadar bunlar ahbâr adıyla anılsa da edebî ıstılah olarak ahbârın ilk akla gelen karşılığı, “ahbâru’l- ‘Arab” diye bildiğimiz Arapların İslâmiyet öncesi yaşantılarına dair destansı ve menkabevî bilgiler veren rivayetlerdir (Çetin, 1989: 486).

Özellikle Cahiliye devrinde anlatıla gelen ahbârlarda daha çok hayal unsurlarıyla harmanlanmış hikâyeler yer aldığı için bu nevi ahbarlara “kıssa” da denilmiştir. Hoşgörülü olmayı, güzel vakit geçirmeyi, iyi ahlaklı olmayı, kötülükten uzak durmayı ve sakındırmayı telkin eden bu ahbârlar, zamanla içerisinden “megâzî”, “sîre”, “kıssa” adlarıyla bilinen yeni türlerin doğmasına imkân sağlamıştır (Çetin, 1989: 488). Bu nedenle sadece Araplar ve onların geçmişleri hakkında bilgi veren “eski Arap şiiri”, “eyyâmu’l-‘Arab” değil, ahbârların içinde yer alan “mesel”, “ensâb”, “megâzî” ve “kıssa”lar da ahbârdan kabul edilmiştir.

² Bkz.: Mu’cemu’l- Vasîf, (2004) “Haber”, *Mecma’u’l- Luğati’l- ‘Arabiyye*, 4. bs., Mektebetu’ş-Şurûku’d- Devliyye, s.215.

Tarihin seyrine göre muhtevası değişen ve yeni isimlerle karşımıza çıkan bu edebî ürünler her ne kadar farklı isimlerle adlandırılabilirler de kesin olarak birbirlerinden ayrı düşünülemezler. Bilakis birbirlerinin devamı niteliğinde olan bu türler ahabârın tespit ve intikaline vesile olmuş (Çetin, 1989: 486) ve onların mevsûkiyetinin birer delili olarak kabul edilmişlerdir.

Eski Arap toplumunda neredeyse her kabilenin ahabârını, sevinçlerini, hüznlerini, kabileler arasındaki savaşları, anlaşmazlıkları, birbirlerine üstünlüklerini, hatıralarını ve kendilerini ön plana çıkaran hasletlerini anlatıp yazdıkları divanları vardı. Tedvîn tarihleri tam olarak bilinmeyen bu tarz eserler, Hz. Ömer'in hilafeti (13/634-23/644) esnasında derlenerek bir düzene sokulmuş olup bu alanda en kapsamlı çalışmalar Emeviler döneminde ortaya koyulmuştur. Bu bilgilerin mevsûkiyetinden emin olmak için ahabâr ve ensâba dair bilgisine güvenilen kişilerden yardım alınmıştır (Çetin, 1989: 487).

Her edebî tür bulunduğu çevreye uyum sağlar; bu nedenledir ki tarihe kaynaklık eden “ahbâr”lar, yukarıda da değindiğimiz gibi her ne kadar ilk devrede destansı ve menkabevî unsurlarla iç içe olup gerçeklerden kısmî olarak uzaklaşsa da İslâmî devrede bu unsurlar yerini gerçeklere bırakmıştır. Ahabârlar İslâmîyet'in kabulüyle birlikte Hz. Peygamber devri olaylarını, onun vefatından sonra meydana gelen hadiseleri, sahâbelerin yaşantılarını, halifeler devrini, devrin önde gelen âlim ve imamlarını, fethedilen yerleri ve yapılan savaşları anlatmıştır. Öyle ki Arapçada tarih fikrini ifade etmek için kullanılan “tarih ve ahabâr” tabirleri zamanla Hz. Peygamber'in amelleri ve sözlerini ifade etmek için kullanılır hale gelmiştir (Erşahin, 1990: 462). Emeviler devrinde kaleme alınan ahabârlarda ise zevk u safa içerisinde sürdürülen daha rahat ve giderek yozlaşan bir toplumda meydana gelen olaylar nakledilmiştir. Gerek Emeviler gerek onların iktidarına son verip yerlerine geçen Abbasiler döneminde hem dinî hem lâdinî ahabâr ve kıssalar farklı türlerde kaleme alınan eserlerde de anlatıla gelmiştir (Çetin, 1989: 489).

Sadece edebiyat ve tarihe değil diğer sosyal bilimlere de ışık tutan bir tür olması hasebiyle ilim dünyasında yadsınamayacak bir öneme sahip olan ahabârların çok sayıda muhtelif mevzuları içerdiğine değinmiştik. Dolayısıyla literatürde konumuzla alakası olan veya olmayan bütün ahabârları burada zikretmenin yalnız çalışmanın kemiyetini artıran gereksiz bir külfet olup keyfiyetine fayda getirmeyeceği kanaatindeyiz. Bu sebeple konuyla ilintili olarak nüzhe başlığı altında ele alınmış bazı Arapça ahabârlara değinmeyi uygun gördük. Bunlardan birkaçı şöyledir:

- **Nüzhetü'l-Ebrâr fî Şerh-i Meḥâsini'l-Aḥbâr el-Me'sûr an Seyyid:** Müellifi bilinmeyen 187 varaklı yazma halindeki eser, Beyazıt Devlet Kütüphanesi nr. 001555'tedir.
- **Nüzhetü'l-Ebşâr ve'l-Esmâ' fî Aḥbâri Zevâtî'l-Kınâ':** Müellifi bilinmeyen 136 varaklı yazma halindeki eser, Byz. Devlet Kütüphanesi nr. 005525'tedir.
- **en-Nüzhetü's-Seniyye fî Aḥbâri'l-Ḥulefâ' ve'l-Mülûki'l-Mışriyye:** Hasan b. Hüseyin b. Ahmed el-Mısrî İbnu't-Tûlûnî (ö.909/1503)'ye ait olan eser 6 nüsha halinde olup her nüsha farklı varaklar arasındadır. Örneğin; 115-143 arası varaklar Byz. Devlet Kütüphanesi nr. 005365'te, 1-29 arası varaklar Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef. Koleksiyonu nr. 002174'te, 34-61 arası varaklar Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef. Koleksiyonu nr. 000778'dedir.
- **Nüzhetü'l-Ebşâr fî Aḥbâri'l-Aḥyâr:** Yine Hasan b. Hüseyin b. Ahmed el-Mısrî İbnu't-Tûlûnî'ye ait olan 837 varaklı eser Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu kataloğunda nr. 000813'tedir.
- **Nüzhetü'l-En'âm fî Meḥâsini'ş-Şâm:** Ebu'l-Bekâ' 'Abdullah b. Muhammed Bedrî'ye ait olan 44 varaklı yazma eser Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli koleksiyonunda nr. 002110/900'dedir.
- **Nüzhetü'l-Esâtin fî Men Veliye Mışra mine's-Selâtin:** 'Abdulbasît b. Halil b. Şâhin el-Malatî el-Hanefî (ö.920/1514)'ye ait olan yazma eserin Süleymaniye Kütüphanesinde iki nüshası vardır. Ayasofya kataloğu nr. 004793/962'deki nüsha 20 varak, Laleli kataloğu nr. 002044/962'deki ise 1-39 varaktır.
- **Nüzhetü'l-Celîs ve Münyetü'l-Edîbi'l-Enîs:** 'Abbâs b. Ali b. Nûriddîn el-Hüseyinî el-Mekkî el-Müsevî (ö.1148/1735)'ye ait olup Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü nr. 000014'te yazma halinde bulunan eser, 1876 senesinde 412 sayfa olarak Mısır'da Matba'atu'l-Vehbiyye'de 2 cilt halinde basılmıştır.

1. ŞEMSUDDÎN MUHAMMED B. HASEN B. ALÎ B. USMÂN ENNEVÂCÎ'NİN HAYATI

1.1. ŞAHSIYLA İLGİLİ BİLGİLER

1.1.1. İsmi, Nesebi, Künyesi ve Lakabı³

Asıl ismi Muhammed olarak bilinen İbn Hasen b. Ali b. Usmân, Kahire'nin Nil deltasındaki Mahalletu'l-Kubrâ şehrine bağlı Garbiyye kasabasının Nevâcî köyünde dünya geldiği için daha ziyade “Nevâcî” nisbesiyle bilinse de “el-Kâhîrî”, “el-Mısırî” ve “eş-Şâfi'î” nisbeleriyle de anılmıştır. Bazı kaynaklarda Nevâcî kelimesinin vav'ın ötresiyle okunduğu da kaydedilmiştir (eş-Şevkânî, h. 1348:156; Bağdatlı, 1955: 200).

Müellif, üstün edebî vasıflara hâiz olmasından ötürü “Şâiru'l-Vakt” (zamanın şairi) ve ayrıca aldığı eğitim ve inancı göz önünde bulundurulduğunda dinî bir kimlik taşıması hasebiyle de “Şemsuddîn” lakâbına lâayk görülmüştür.

Buna göre tam adı Şemsuddîn Muhammed b. Hasen b. Ali b. Usmân en-Nevâcî el-Kahîrî eş-Şâfi'î olan ve çeşitli kaynaklardaki bilgilere göre 785/788-1383/1386 tarihinde dünyaya gelen müellif 859/1455 Cemaziyevvel'in 25'inde Salı günü vefat etmiştir.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yûsuf b. Tağrîberdî b. Abdullah ez-Zâhirî el-Hanefî, (ts.), *en-Nucûmu'z-Zâhire fi Mulûki Mısr ve'l-Kâhira*, C. XVI, Mısır: Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-Kavmî- Dâru'l-Kutub, s. 177; Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, (h. 1354), *ed-Dav'u'l-Lâmi' li-Ehli'l-Şâfi'î-Tâsi'*, C. VII, Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, s. 228; 'Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Suyûtî, (1967), *Şusnu'l-Muḥâḍara fi Târîḫ-i Mısr ve'l-Kâhira*, C. I, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır: Dâru İhyâil-Kutubil-'Arabîyye, s. 573; es-Suyûtî, (ts.), *Naẓmu'l-'İkyân fi A'yânî'l-A'yân*, thk. Philip Hitti, Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, s. 144; Abdu'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed İbnu'l-İmâd, (1986), *Şezerâtu'z-Zehab fi Aḥbâr Men Zehab*, C. IX, thk. Mahmûd el-Arnâût, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, s. 432; Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî, (1941), *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmî'l-Kutub ve'l-Funûn*, C. II, Bağdat: Mektebetu'l-Musennâ, s.1054; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, (h. 1348), *el-Bedru't-Tâli' bi-Mehâsin min Ba'dil-Şâfi'î-Tâsi'*, C. II, thk. Muhammed b. Muhammed b. Yahya Zibâre el-Yemenî, Kahire: Matbaatu's-Saâde, s. 156; Bağdatlı İsmail Paşa, (1955), *Hediyetu'l-'Arifin Esmâ'u'l-Mu'ellifin ve Âşâru'l-Muşannifin*, C.II, Ankara: MEB, s. 200; Clément Huart, (1944), *Arab ve İslâm Edebiyatı*, Çev. Cemal Sezgin, İstanbul: Kanaat Kitabevi, s.373; Yûsuf Elyân Serkis, (ts.), *el-Mu'cemu'l- Matbû'ātu'l-'Arabîyye ve'l-Mu'arraba*, Mektebetu's-Sekâfeti'l- Dîniyye, s. 1874; Corci Zeydân, (1931), *Târîhu Âdâbil-Luġatî'l-'Arabîyye*, C. III, Matbaatu'l- Hilâl, s. 137; Carl Brockelmann, (1937-1939), *Geschichte der Arabischen Literatur*, suppl. 2, Leiden: E. J. Brill, s. 57; Hayruddîn ez-Ziriklî, (2002), *el-A'lâm*, C.VI, 15. bs., Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, s. 88; Ömer Rıza Kehhâle, (1993), *Mu'cemu'l-Mu'ellifin*, C. III, Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, s. 226; İgn. Kratschkowsky, (1988), “Nevâcî”, *İA*, C. IX, İstanbul: MEB, s. 217; Süleyman Tülüçü, (2007), “Nevâcî”, *DİA*, C. XXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 28.

1.2. İLMÎ KİŞİLİĞİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

1.2.1. Öğrenimi ve Hocaları

Mukassim'deki Zâviyetu'l-Ebnâsî'de⁴ yetişen ve iyi bir tedristen geçen âlim, Kur'ân-ı Kerîm, *el-'Umde*⁵, *et-Tenbîh*⁶, *el-Elfiyye*⁷ ve eş-Şâtibiyye'yi⁸ hıfzetti. Bununla da yetinmeyip *et-Tenbîh* adlı eseri Ebu Bekir eş-Şenvânî için tashih etti. eş-Şemsuddîn Muhammed b. Ali ez-Zerâtîni, Emîr Hâc İmâmu'l-Cemâliyye ve İbnu'l Cezerî (ö.833/1429) gibi âlimlerden kiraat dersi aldı ve üstelik yedi kıratın birkaçını bu hocalarının huzurunda tecvidli olarak okudu. Ayrıca bu âlimlerin huzurunda *Mu'allaka*'nın da bir kısmını ezberinden okuyan müellifin hamilerinden biri onu ez-Zeynuddîn el-İrâkî (ö.806/1403) ve başka bir zâtın daha huzuruna çıkardı. Böylelikle Nevâcî, el-İrâkî, el-Heysemî (ö.807/1404) ve İbnu'l-Mulakkîn (ö.804/1401)'den icazet aldı. Nitekim aruzda da böyle olmuştur (es-Sehâvî, h.1354: 229).

Şemsuddîn el-İrâkî, Muhammed b. Abdu'd-Dâim el-Birmâvî (ö.831/1427) ve Burhaneddin el-Beycûrî'den (ö.825/1421) fıkıh dersleri aldı (es-Sehâvî, h.1354: 229).

Şemsuddîn eş-Şatnûfî (ö. 873/1468) ve İbn Hişâm el-Acîmî ve Alâ b. el-Mûğlî'den Arapça ders aldı (es-Sehâvî, h.1354: 229).

İzzeddin b. Cemâ'a (ö.767/1366), el- Bisâfî (ö.760-1359), Sıbt İbn Hişâm ve İbnu'd-Demâmîni (ö.827/1423)'den nahiv ve aklî ilimleri tahsil etti. (es-Sehâvî, h.1354: 229; Tülücü, 2007: 28) el- Velî el-İrâkî (ö.826/1423) ve İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449) gibi âlimlerin huzurunda hadis dinleyerek onlardan hadis

⁴ Mısırlı meşhur Şâfîî âlim İbrâhîm b. Mûsâ b. Eyyûb el-Ebnâsî el-Maksî el-Kâhîrî'nin (725-802/1325-1400) talebelerinden ders verdiği ve dinî vecibelerin yerine getirildiği Mısır'daki zaviyelerden biridir.

⁵ İbnu'r-Raşîk el-Kayrevânî (456/1064)'ye ait olan "el- 'Umde fî Şinâ'ati's- Şi'r" adlı eser, Dîvân-ı İnşâ reisi Ali b. Ebu'r- Ricâl'e ithaf edilmek üzere kaleme alınmıştır. Eser şiir, edebî sanatlar ve özellikle şiir tenkidine dair konuları ihtiva eder. Bkz. Ebû'l- Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, (1990), *Ve Feyâtü'l-A'yân ve Enbâi Enbâ'tz- Zamân*, C. II, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdir, s. 85; Zülfikar Tüccar, (2000), "İbn Reşîk el-Kayrevânî", *DİA*, C. XX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 248.

⁶ "et- Tenbîh fî Furû'î'l-Fıkhî's- Şâfî'î" adlı eser, Ebû İshâk eş-Şîrâzî (476-1083) tarafından Ebu't-Tayyîb et-Taberî'nin hocası Ebû Hâmid el- İsfêrâyînî'nin "et-Ta'lik" adlı eseri esas alınarak yazılmıştır. Eser, Şâfîî mezhebinin beş temel muhtasarından biri olması hasebiyle önemlidir. Bkz. Bilal Aybakan, (2011), "et-Tenbîh", *DİA*, C. XL, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 447-448.

⁷ İbn Mâlik et-Tâî (672-1274) Arap gramerini manzum olarak anlattığı bu eserini daha önce yazmış olduğu 2794 beyitlik "el- Kâfiyyetu's-Şâfiyye" adlı kitabından özetlediği için eser "el-Hulâsatu'l-Elfiyye" olarak da bilinir. Çok sayıda çalışmaya konu olan eser, hacminin küçüklüğüne rağmen üslubunun akıcı ve kolay anlaşılır olması hasebiyle alanının en önemli eserlerinden biridir. Bkz. Abdülbaki Turan, (1995), "el-Elfiyye", *DİA*, C. XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 28.

⁸ Kâsım b. Firuh eş-Şâtîbî (590-1194) tarafından kaleme alınan eserin asıl adı "Hıru'u'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî" olup sonraları müellifine nispetle "eş-Şâtibiyye" adıyla anılmış ve şöhret bulmuştur. Ayrıca "Kaşîde Lâmiyye" diye anılan eser, Ebû Amr ed-Dânî'nin "et- Teysîr fî'l-Kırâ'ati's- Seb'a" adlı kitabının manzum halidir. Alanında bir hayli itibar gören eser, çok sayıda kütüphanede çeşitli el yazmaları halinde olup yazıldığı dönemden günümüze kadar üzerinde en fazla çalışma yapılan eserlerden biri olması sebebiyle de halen önemini korumaktadır. Bkz. Fatih Çollak, (2010), "eş-Şâtibiyye", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 377-378.

dersi aldı. İbnu'l-Cezerî'den tahsil ettiği ilim gibi bu âlimlerden de sadece hadisle kalmayıp diğer ilimler hakkında da bilgi aldı (es-Sehâvî, h.1354: 229).

Devrin önde gelen âlimlerinden gerek akli gerek nakli 'ilimleri tahsil ederek muhtelif ilmî sahalarda keyfiyetinden şüphe edilmeyecek nitelikte takdire şayan eserler ortaya koyacak ilme hâiz olan müellif, Ebu'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed ed-Demîrî (ö.808/1405)'den de ders almıştır (Tülücü, 2007: 28).

1.2.2. Yaşadığı Devir, Edebî Çevresi ve Hocalığı

Moğolların 656/1258'de Bağdat'ı işgal etmesiyle başlayıp 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgaline kadar süren dönem Arap edebiyatında "İnhitât Dönemi" olarak adlandırılır. Nevâcî, 785/1383–859/1455 yılları arasında; yani çöküş devrinde yaşadığı için gerileme devri edebiyatının önde gelen temsilcilerinden kabul edilir (Tülücü, 2007: 28).

Hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân sağlayan dokümanlardan hareketle diyebiliriz ki Şemsuddîn en- Nevâcî, Dimyat ve İskenderiye başta olmak üzere nadiren Mısır'ın bazı şehirlerine seyahat etmiş ve kutsal topraklarda hac etmenin dışında doğup büyüdüğü Kahire'den dışarı çıkmamıştır. İlkın 820/1417, ikinci kez 833/1430 yılında olmak üzere 13 yıl arayla iki defa hacca gitmiştir (es-Sehâvî, h.1354: 229).

Sufî çevrelerle de yakın ilişki içerisinde olduğu bilinen müellif, Kahire'nin Cemâliyye ve Hüsniyye medreselerinde hadis müderrisliği yapmıştır (es-Sehâvî, h.1354: 229; Tülücü, 2007: 28).

Müellifin içinde bulunduğu devirde daha önceden yazılan çok sayıda eser yeniden incelenip önde gelen ilim erbabı tarafından değerlendirilmiştir. Nevâcî de devrin neredeyse gelenek haline gelen bu ilmî faaliyetine katılmıştır. Herkesçe bilinen kitaplar üzerine şerh ve hâşiyeler yazmıştır. Yeri geldiğinde müellifin eserleri bahsinde zikredeğimiz Hâşiye 'ale't-Tavđîh'i bir cilt halinde yazan müellif, Çârperdi (ö.746/1346)'ye de birkaç hâşiye yazmıştır (eş-Şevkânî, h. 1348:156; es-Sehâvî, h.1354: 229).

Tarihin hemen her devrinde sanatsal ve edebî faaliyetlerle hemhâl olmuş toplumlarda karşımıza çıkan sanatı ve sanatçıyı koruyup kollama, destekleme ve teşvik etme görevini üstlenen sanat hâmilerinin edebiyatın gelişmesi ve zenginleşmesi yönündeki katkıları yadsınamaz. Temelleri Hz. Peygamber'e dayandırılarak dinî bir zemine oturtulan bu gelenek Şemsuddîn en- Nevâcî'nin yaşadığı devirde de işlevini sürdürmüştür. Müellif, özellikle yazmış olduğu uzun kasideler sayesinde hâmleri tarafından ödüllendirilmiş ve yüksek memurlar sınıfına dâhil edilmiştir. (es-Sehâvî, h.1354: 231; Tülücü, 2007: 28) Güçlü edebî kişiliği nispetinde birden fazla hamisi olan Nevâcî, hâmilerinin isteği üzerine anlaşılmayan bir eseri tashih etme, şerh etme veyahut da onların isteğiyle şekillenen şiirler, mecmualar ya da eserler de kaleme almıştır (Tülücü, 2007: 28).

Müellifin, devrin önde gelen, toplumun üst tabakasını oluşturan ve kendisine yardımcı dokunan nüfuzlu kimselerin ilgisini çeken mevzularla alakalı kaleme aldığı çok sayıda mecmuasındaki şiirlerin bir kısmı kaba aşk şiirleridir (Tülücü, 2007: 28). Kemiyet nokta-i nazarından bakarsak yazarın bir hayli çok olan eserlerinin keyfiyeti hakkında bilgi sahibi olmak ve bu mevzuda kendimizi söz sahibi addedip yazarı ve eserlerini tenkit etmek için her birini kılı kırk yararcasına incelemek lazım gelir.

Neredeyse asrının önde gelenlerini geride bırakacak derecede edebî ilimler sahasında derinlemesine incelemeler yapan Şâiru'l- Vakt, İbn Tağriberdî (ö.874/1470) ve Şemsuddîn es- Sehâvî (ö.902/1497) gibi birçok âlime hocalık yapmıştır (Tülücü, 2007: 28). Biz de günümüzde müellife dâir bütün bilgileri ondan istifade eden bu öğrencilerinin eserlerinden öğreniyoruz. Misal, İbn Tağriberdî aruzu onun huzurunda okumuş (İbn Tağriberdî, ts.: 19) ve *en-Nucûmu'z Zâhire* adlı eserinde hocasından bahsederek onun bazı şiirlerini ve eserlerindeki bilgileri de şâhid olarak kullanmıştır. Tağriberdî bu eserinde hocasının yazdığı çok sayıda şiirini bizatîhi ona okuduğunu ve kendisinin de bu lafız ve şiirlerin bir kısmını alıp sonraları iki eserinde bunlara yer verdiğini yazmıştır (İbn Tağriberdî, ts.: 177).

1.3. ESERLERİ

Şemsuddîn Muhammed en- Nevâcî, ilim tahsil ettiği zatlar, çeşitli ilmi sahalarda aldığı icazetler, yetiştirdiği öğrenciler ve hâsılı ortaya koyduğu çalışmaları hasebiyle gerek kendi devrinde gerekse daha sonraki devirlerde adından çokça söz ettirmiş ve şöhretini günümüze taşımış çok yönlü velûd bir âlimdir.

Hem yaşadığı devrin geleneği hem hamilerinin isteği olarak kaleme aldığı şerh ve hâşiyelerin yanı sıra, diğer alanlarda olduğu gibi şairlik yönü de oldukça gelişmiş olan yazar, bu alandaki muvaffâkiyetini de gözler önüne sermiştir. Aruz ve belagati yalnızca ders olarak okutmamış, aynı zamanda belagat ve şiir sanatı hakkında muhtelif eserler de kaleme almıştır (Kratschkowsky, 1988: 217; Tülücü, 2007: 28).

Kasideleriyle ileri gelenleri kendisine hayran bırakan müellif, hat sanatında da bu hayranlığı devam ettirmiştir. Bu ünü özellikle de İbnu's-Sâ'îğ (ö.720/1320)'den öğrendiği "mensûb" adı verilen yazı çeşidindedir (es-Sehâvî, h.1354: 230; Tülücü, 2007: 28). Müellifin kendi el yazısıyla telif ettiği ve günümüze kadar ulaşan birkaç eserini görmemiz de mümkündür (Tülücü, 2007: 28).

1.3.1. Hâlbetu'l-Kumeyt fî Vaşfi'l-Ĥamr

Sehâvî bu eserin ilk adının *el- Ĥubûr ve's-Surûr fî Vaşfi'l-Ĥumûr* olduğunu (es-Sehâvî, h.1354: 230) izah etse de kimi çalışmalarda ikisi farklı eser olarak zikredilip birbirleriyle ilişkilendirilmemiştir (Bağdatlı, 1955: 200).

İncelediğimiz kaynaklarda bu eserin adı çoğunlukla *Halbetu'l- Kumeyt* olarak kısaltılmıştır. Sehâvî ve Şevkânî (ö. 1250/1834) bu eserin ismini eserlerinde *Halbetu'l-Kumeyt fî Vaşfi'l-Ħamr* (eş-Şevkânî, h. 1348:156; es-Sehâvî, h.1354: 230) olarak zikrederken Bağdatlı İsmail Paşa *Halbetu'l-Kumeyt f'il-Edeb ve'n-Nevâdir* (Bağdatlı, 1955: 200), Elyân Serkîs *Halbetu'l-Kumeyt f'il-Edeb ve'n-Nevâdir Mute'allika bi'l-Ħamriyyât* (Serkîs, ts.: 1874), Tülücü *Halbetu'l-Kumeyt f'il-Edeb ve'n-Nevâdiril'- Mute'allika f'il-Ħamriyyât* (Tülücü, 2007: 28) gibi eserin içeriğini açıklar mahiyette isimlendirmelere başvurmuşlardır.

Adından da anlaşılacağı üzere bütünüyle şarap ile ilgili olan ve uzun süre müellifi eleştiri oklarına maruz bırakıp dışlanmasına sebep olan bu eser, tüm olumsuz tepkilere rağmen çok rağbet görmüş ve müellifin en meşhur eseri haline gelmiştir (eş-Şevkânî, h. 1348:156; es- Sehâvî, h.1354: 230; İbnu'l-İmâd, 1986: 433).

İlk neşri M. 'Abdurrahmân Kutta el- Adevî ve Nasr el-Hûrûnî'nin tashihiyle 1276/1859 yılında Bulak'ta yapılan eser sonraki yıllarda da basılmaya devam etmiştir (Tülücü, 2007: 28).

1.3.2. Kitâbu-ş- Şabûh ve'l-Ġabûk

Berlin'de birçok kütüphanede yazma halinde bulunan eser, Abbâsi halifeleri zamanından kalma şiir ve hikâyelerin bir derlemesi şeklindedir. Bunlar sabahleyin kurulan şarap meclislerinden bahseden şiirler ve Abbâsi döneminde cereyan eden ve ender rastlanan hadiselerin hikâyeleridir (Zeydân, 1931: 137; Huart, 1944: 373). Eserin nüshaları Berlin, nr. 8396; Bağdat, Arap Dili, nr. 1/129'da bulunmaktadır (en- Nevâcî, 1999: 10).

1.3.3. Te'hîlu'l-Ġarîb

İslâm'ın yayılmaya başladığı ilk çağlardan sonra ortaya çıkan muvelled⁹ şairlerin söylediği gazel türü şiirlerin bulunduğu bu eserde, kâfiyeler alfabetik olarak sıraya dizilmiştir (Brockelmann, 1937-1939: 70/ Suppl.: 57; Huart, 1944: 373). Corci Zeydân Suyûti'nin *Ħusnu'l-Muĥâdara*'sına atıfta bulunarak bu esere *Te'hîlu'l-Edîb* de dendiğini ve eserin Paris'te bulunduğunu zikreder (Zeydân, 1931: 137). Yazma halindeki eserin nüshaları Paris nr. 3392; III. Ahmed'in yazma eserler arşivinde nr. 2406'da bulunmaktadır (en-Nevâcî, 1999: 10).

1.3.4. Merâti'ul- Ġizlân fi Vaşfi'l- Ħisân mine'l- Ġilmân

Adından da anlaşılacağı üzere bu eserde, erkek kölelerin/hizmetkârların vasıfları hakkında birtakım malumat bir araya getirilmiş ve konuyla ilgili seçilmiş

⁹ Arapça **vilâdet** kelimesinin “tef’îl” kalıbından ism-i mef’ûlü olan **muvelled** kelimesi “doğurulmuş olan, doğmuş”, “yetişmiş”, “türemiş”, “sonradan ortaya çıkmış” gibi çeşitli anlamları ihtiva eder. Çoğulu (muvelledûn) edebî bir tabakaya ad olan bu kelime, Arap edebiyatında klasik dönemden sonraki şairler ve edipler için kullanılan bir terimdir. Bkz. Rahmi Er, (2006)“, Muvelledûn”, *DîA*, C. XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 227.

gazeller altı bâb halinde okuyucuya sunulmuştur. Müellifin 828/1425 yılında tamamladığı eser Berlin, nr. 8/8397; Dâru'l-Kutub, Edebiyat, nr. 583; Kahire, nr. 4/322-nr. 3/348'de bulunur (en-Nevâcî, 1999: 9). Bunun yanı sıra Paris, Goethe ve Escorial kütüphanelerinde de el yazması halinde nüshaları bulunan eserin Hidîviyye kütüphanesinde de 104 sayfası mevcuttur (Zeydân, 1931: 137).

1.3.5. **Hal' u'l- 'İzâr fî Vaşfi'l- 'İzâr**

İçerisinde müstehcen gazellerin bulunduğu şiir koleksiyonlarından biri olan bu eserin nüshaları Viyana nr. 1850; Münih nr. 598'de bulunmaktadır (en-Nevâcî, 1999: 10). Escorial, Paris kütüphaneleri ve el- Hizânetu't- Teymûriyye'de de bulunan eserin Salâhuddîn Halîl b. Aybek es- Safedî'ye ait olduğu yönünde görüşler de vardır (es- Sehâvî, h.1354: 230; Kâtip Çelebi, 1941: I/721).

1.3.6. **el- Hucce fî Serikâti İbn Hicce**

Müellifin, dostu İbn Hicce el- Hamevî'nin¹⁰ aleyhine kaleme aldığı eseridir. Buna karşılık bir edebiyatçı da *Ğabhu'l- Ehâcî fîn- Nevâcî* adıyla müellifi yeren bir eser kaleme almış ve onu muhtelif yollarla Nevâcî'ye ulaştırmıştır. Müellif eserin muhteviyatını anlayınca neredeyse çıldıracak hale gelerek eseri geri vermiştir (Aybek es- Safedî'ye ait olduğu yönünde görüşler de vardır (eş- Şevkânî, h. 1348:156; es- Sehâvî, h.1354: 231). Yazma halindeki eserin nüshaları Londra, nr. 509; Kahire, nr. (2)3/335; Dâru'l- Kutub, Edebiyat, nr. 1279'da bulunmaktadır (en- Nevâcî, 1999: 11).

1.3.7. **et- Tezkira**

Müellifin edebiyata dair olan bu eseri yazma eser halinde olup (en- Nevâcî, 1403/1983: 17) Berlin'dedir (Zeydân, 1931: 137).

1.3.8. **Nuzhetu'l-Elbâb fî Aşbâri Zevî'l-Elbâb**

Cömertler, cimriler, akıllılar, budalalar vb.ne dair hikâye ve fıkralardan ibaret olan bu eserin nüshası Berlin (Brockelmann, 1937-1939: 70), nr. 8401'dedir (en- Nevâcî, 1999: 10).

1.3.9. **Tuĥfetu'l-Edîb**

Hikmet ve mesellere dair şiirlerden oluşan antolojik bir eserdir. Şiirler kâfiyelerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır (Brockelmann, 1937-1939: 70). Müellif hattı Berlin, nr. 8701'de bulunan (Zeydân, 1931: 138; en-Nevâcî, 1999:

¹⁰ Ebu'l- Mehâsin Takiyuddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî (837/1434) Memlûkler dönemi edip ve şairlerindedir. Bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, (1999), "İbn Hicce", *DİA*, C. XX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 65.

10) eserin muhtasarı olan *Zehru'r-Rabî' fi'l-Meşeli'l-Bedî'* h.1303 yılında İstanbul'da *et-Tuhfetu'l- Behiyye* içinde yayımlanmıştır (en-Nevâcî, 1999: 10; Tülücü, 2007: 29).

1.3.10. Uķûdu'l-Le'âl fi'l-Muveşşahât ve'l-Ezcâl

Bu eserde Endülüs ve Mağrib muveşşah ve zecelleriyle Doğu şâirlerinin bunlara yazdığı bazı nazirelere yer verilmiştir. Paris Escorial Kütüphanesi nr. 243; Dâru'l- Kutubî'l-Mısıriyye, Edebiyat nr. 7100'de bulunan (en-Nevâcî, 1999: 10) eser 1982 yılında Bağdat'ta Abdullatif eş-Şihâbî, 1999 yılında ise Kahire'de Ahmed Muhammed Atâ tarafından neşredilmiştir (Tülücü, 2007: 29).

1.3.11. el Maţâli'uş-Şemsiyye fi'l- Medâ'ihî'n-Nebeviyye

Bu eserin ismi ile ilgili bazı ihtilaflar söz konusudur. Şevkânî ve Bağdatlı İsmail Paşa eseri *el-Maţâli'u'l- Behîme fi'l-Medâ'ihî'n-Nebeviyye* adıyla zikrederken (eş-Şevkânî, h. 1348:156; Bağdatlı, 1955: 201) Zeydân, *Kaşîde fi Medhi'n-Nebî ve Kaşâid Uhrâ* adıyla zikrederek eserin Berlin'de olduğunu izah eder (Zeydân, 1931: 138). Ahmed Muhammed 'Atâ '*Uķûdu'l-Le'âl*'in mukaddimesinde müellifin eserleri hakkında bilgi verirken bu eseri *Muķaddime fi Medhi'n-Nebî* adıyla zikreder ve eserin Escorial kütüphanesi nr. (2)442'de bulunduğunu söyler (en-Nevâcî, 1999: 10).

1.3.12. Muķaddime fi Şinâ'ati'n-Nazm ve'n-Nesr

Nüshası Paris'te bulunan (Zeydân, 1931: 138) eser, müellifin hakkında çok sayıda eser ortaya koyacak kadarengin bilgi birikimine sahip olduğu nazım ve nesre giriş mahiyetinde kaleme aldığı eserlerinden biridir. Eser, Muhammed b. 'Abdulkerîm tarafından 1971 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir (Tülücü, 2007: 29).

1.3.13. eş-Şifâ' fi Bedî'î'l-İktifâ'

Müellifin nüshaları Goethe nr. 3/2823; Leiden nr. 328; Paris nr. 3/3401; Escorial nr. (2)3/340-3/428; Cârît nr. 554; Kahire nr. (2)3/325-259'da bulunan belagate dair bu eseri, Mahmûd Hasan Ebû Nâcî tarafından 1403/1983 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir (en- Nevâcî, 1999: 9).

1.3.14. el-Fevâidu'l- 'İlmiyye fi-Funûn mine'l-Luğât

Müellif bu eserinde farklı hareketlerle değişik şekillerde okunan kelimelere değinmiştir. Eser, 1986 yılında Ahmed 'Abdurrahmân Hammâd tarafından İskenderiye'de neşredilmiştir (Tülücü, 2007: 28-29).

1.3.15. ed-Durru'n-Nefis fîmâ Zâde 'alâ Cinâni'l-Cinâs ve Ecnâsi't-Tecnîs

Safedî'nin *Cinânu'l-Cinâs*'ı ile Safiyuddîn el-Hillî'nin *ed-Durru'n-Nefis fi Ecnâsi't-Tecnîs* adlı eserine bir tetimme niteliğindedir (Tülücü, 2007: 29). Eser Dâru'l-Kutub nr. 269'dadır (en-Nevâcî, 1999: 11).

1.3.16. Şaḥâifu'l-Ḥasenât fi Vaşfi'l-Ḥâl

Eser, adından da anlaşılacağı üzere sevgilinin yüzündeki benleri tasvir eder. Müellif bu mevzuda Abbasiler devri şairlerinin şiirlerinden ve bu devirde anlatılan kıssalardan alıntı yapmıştır (Brockelmann, 1937-1939: 70). Yazma halindeki eserin nüshaları Berlin nr. 8186; Paris nr. 2/3401; Escorial nr. (2)2/340-2/428'de bulunmaktadır (en-Nevâcî, 1999: 10).

1.3.17. Ravzatu'l-Mucâlese ve Ğayzatu'l-Mucânese

Nüshası Escorial Kütüphanesi nr. (2)424'de bulunan (en-Nevâcî, 1999: 11) eserde müellif, cinas sanatı ile ilgili teorik bilgiler verdikten sonra konuyla alakalı olarak örnek şiirlerle söylediklerini tasdik yoluna gitmiştir (Brockelmann, 1937-1939: 70).

1.3.18. Ḥâşiye 'ale't-Tavdîḥ

Ḥâşiye 'alâ Tavdîḥ-i İbn Hişâm adıyla da zikredilen (Bağdatlı, 1955: 200; Serkîs, ts.: 1874) eser, müellifin o devrin geleneğine uyararak bir cilt halinde yazmış olduğu eserdir (es-Sehâvî, h.1354: 230).

1.3.19. Ḥâşiye 'ale'l-Çârperdi

Müellifin, Çârperdînin *Şerḥu's-Şâfiye* adlı eserine yazmış olduğu haşiyedir (es-Sehâvî, h.1354: 230).

1.3.20. Şerḥu'l-Ḥazreciyye fi'l-'Arûz

Her ne kadar müellifin hayatına dair elimizde var olan kaynaklar vasıtasıyla eserin varlığından haberdar olsak da *Hediyetu'l-'Ârifin*'de bu eser zikredilmez. Ancak onun yerine adından da anlaşılacağı üzere yine aruz ilmine dair ve diğer kaynaklarda rastlamadığımız *Şerḥu'r-Râmize fi'l-'Arûz* adlı bir eser müellife isnâd edilir (Bağdatlı, 1955: 200).

1.3.21. el- Fevâ'idu'l-'Arûziyye

Müellifin aruzun faydalarına dair kaleme aldığı bir eserdir (Tülücü, 2007: 29).

1.3.22. Risâle fi'l-Elgâz

Yazma halindeki eserin nüshası Kahire nr. (2)3/166'da bulunmaktadır (en-Nevâcî, 1999: 11).

1.3.23. Risâle Tete'allaku bi'l-Ḳavâfi

Eser yazma halinde olup Tunus'ta Âşuriyye Kütüphanesinin Yazma Eserler Kataloğunda bulunmaktadır (en- Nevâcî, 1999: 11).

1.3.24. el-Ğaysu'l-Munhemir fimâ Yef'aluhu'l-Ĥâcve'l-Mu'temir

Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn*'unda bu eserin Nevâcî'ye ait olduğu belirtilmiş olup eser hakkında malumat verilmemiştir (Kâtip Çelebi, 1941: II/1215).

1.3.25. Nuzhetu'l-Aĥbâr fî Mehâsini'l-Ahyâr

Çalışmamızın konusu olan eser yazma halinde olup Musul, Ahmediyye Kütüphanesinde nr. 25/46 (en- Nevâcî, 1999: 11); İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih nr. 4135 ve Kral Suud Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi nr. n.953/2729'da bulunmaktadır. Şimdiye kadar tahkik edilmemiş bu eserle ilgili gerekli bilgiler çalışmamızın ikinci kısmında verilecektir.

1.3.26. el-Uşûlu'l-Câmî'a li-Ĥukmi Ĥarfi'l-Muzâra'a (es-Seĥâvî, h.1354: 230; Bağdatlı, 1955: 200)

Müellif ve eserleri hakkında bilgi edinmek için ilk olarak başvuracağımız kaynaklardan biri olan *ed- Dav'u'l-Lâmi*'de ve ondan iktibasta bulunan eserlerde kitabın adı başlıkta zikredildiği gibi Ahmed Muhammed 'Atâ' aynı eseri *Risâle fî Ĥukmi Ĥarfi'l-Muzâra'a* adıyla tanıtarak nüshasının Escorial Kütüphanesi, Funûn nr. 188'de bulunduğunu zikretmiştir (en-Nevâcî, 1999: 11).

1.3.27. Dîvânu Şi'r

Müellifin şiirlerinin bulunduğu bu eser, İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Hasan Muhammed 'Abdu'l-Hâdî tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır (en-Nevâcî, 1999: 11).

2. ŞEMSUDDİN MUHAMMED B. HASEN B. ALİ B. USMÂN ENNEVÂCÎ'NİN NUZHETU'L-AĥBÂR FÎ MEĥÂSİNİ'L-AHYÂR ADLI ESERİNİN TANITIMI

2.1. ESERİN ADI VE MÜELLİFE AİDİYETİ

Yazma halinde iki nüshası elimizde bulunan eserin isimlendirilmesi hususunda muhtelif kayıtlar düşülmüştür. Nüshaların başlığında yer alan iki kelimenin (ahbâr ve ahyâr) yer değişikliği sebebiyle ortaya çıkan bu farklılık eserin muhtevasını değiştirmeyecek şekildedir. Şöyle ki: Süleymaniye nüshasının katalog ve mukaddimesinde *Nuzhetu'l-Ahyâr fî Mehâsinil Aĥbâr*¹¹ olarak isimlendirilen eser, Kral Suud nüshasında *Nuzhetu'l-Aĥbâr fî Mehâsini'l-Ahyâr*¹² adıyla zikredilmiştir. Yazma halindeki bu eser sonraları müellifin tahkik edilmiş *'Ukûdu'l-Le'âl* (en-Nevâcî, 1999: 11) adlı çalışması ve *DİA*'nın "Nevâcî" maddesinde

¹¹ Bkz.: en-Nevâcî, (h. 1016), *Nuzhetu'l-Aĥbâr fî Mehâsini'l-Ahyâr*, Süleymaniye Nüshası, Fatih/04135, vr. 2^a.

¹² Bkz.: en-Nevâcî, (h. 1095), *Nuzhetu'l-Ahyâr fî Mehâsini'l-Aĥbâr*, Kral Suud Nüshası, n.953/2729, vr. 2^a.

(Tülücü, 2007: 29) *Nuzhetu'l-Aḥbâr*, *Fihristu'l-Maḥṭûṭâti'l-Muşavvera*'da (Fihristu'l-Maḥṭûṭâti'l-Muşavvera, 1970: II/ 446) ise *Nuzhetu'l-Aḥyâr* adıyla kayda geçmiştir.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Fatih kataloğunda sehven müstensihî olan Muhammed b. İbrâhîm el-Mekki'ye nisbet edilen eser, Kral Suud Üniversitesi Yazma Eserler kataloğunda ve eserin atlandırılması hususunda bahsi geçen kaynak eserlerde de açıkça izah edildiği üzere Muhammed b. Hasen en-Nevâci'ye aittir.

2.2. YAZMA NÜSHALARIN TAVSİFİ

2.2.1. Süleymaniye Nüşhası

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih nr. 04135/892'de kayıtlı olan eserin dış kapağı açık kahverengi olup 108 varak halinde, 210x150, 150x105 mm. ebadında, açık sarımsı kâğıt üzerine 14 satırla yazılmıştır. Siyah renk mürekkeple istinsah edilen eserde başlıklar yer yer kırmızı veyahut kalın siyah hatla yazılırken cümle sonlarındaki noktalar kırmızı ile belirtilmiş olup önemli görülen yerler, başlıklar, paragraf başı olması gereken yerler ve rivayet ifade eden “روى، قال، قيل” gibi fiiller de yine bu renkle gösterilmiştir.

Kenarında vakıf kaydı bulunan tezhipli bir zahriyesi olan eser, nesih hattıyla yazılmış olup 1^b- 108^a varakları arasındadır.

İstinsah tarihi dış kapakta 1016 olarak verilen ve dibaceden sonra bir fihristi de bulunan eser 1^b varağından başlayarak İslâmî geleneğe uygun bir şekilde besmele, hamdele ve salvele ile başlar.

Baş 1^b:

الحمد لله الذى أنشأ الوجود على ما يشاء من قدرته... أحمده حمدً من باسمه الشريف و حَسْبُ. وأشهد أن لا إله الا الله وحده لا شريك له عليه الاتكال و المعول. و أشهد أن سيدنا محمدا عبده و رسوله المبعوث بخير مُرسل صلى الله عليه و صحبه و سلم.

و بعدُ فإن مطالعة التاريخ و السير تُزيل عن الإنسان الهموم و الفِكَر. و تَجَلُّو الصِّدا عن قلب الخزون.

Son 108^a:

كتبه الفقير الى عفو الله و كرمه محمد بن إبراهيم المكي عفا الله عنه. و عز جميع المسلمين بمَنه و كرمه العزيز و ذلك

بيندر الجزيرة المعمورة .

2.2.2. Kral Suud Üniversitesi Nüshası

Kral Suud Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. n.953/2729'da bulunan 14.0 x 20.0 cm. ebadında ve 15 satır halinde 91 varaklı olan eser nesih hattıyla yazılmıştır. Kapağında Kral Suud Üniversitesinin amblemi bulunan, ön yüzünün dört köşesi işlemeli kahverengi kalın cildi aşınmış, yer yer kurtlanmış ve zahrında beyaz etiket üzerinde katalog bilgileri verilen eserin 1^a varağından önceki sayfada eserin künyesi ile ilgili bilgiler yer alır.

1^a varağında ise tekbîr, dua, Hz. Peygambere salât u selâm, eserin adı gibi parça halinde yazılar vardır. Fakat sayfadaki bu yazıların çoğu okunmaz haldedir. İç kapağındaki künye bilgilerinde 1095 yılında istinsah edildiği kaydedilen bu eser siyah mürekkeple istinsah edilmiş olup bunun yanı sıra müstensih özellikle “ روى، ” “ قال، قيل ” gibi bir kıssanın nakledileceği kelimeleri veyahut da mevzu ile alakalı anlatacağı yeni bir kıssaya başlarken ilk kelimeyi kırmızı renkle belirtmiştir.

1^b-91^a varakları arasında bulunan eserde, besmele, hamdele ve salvele ile başlayan bir mukaddimenin ardından ele alınacak konuların bir fihristi de bulunur.

Baş 1^b:

الحمد لله الذى أنشأ الوجود على ما يشاء من قدرته... أحمده حمدًا من بسمل باسمه الشريف و حَسْبِلْ. وأشهد أن لا إله الا الله وحده لا شريك له عليه الأتكال و المعول. و أشهد أن سيدنا محمدًا عبده و رسوله المبعوث خير مُرسل صلى الله عليه و على آله و سلم.

أما بعدُ فإن مطالعة التاريخ و السِّير تُزيل عن الإنسان الهموم...

Son 91^a:

تم الكتاب بحمد الله و توفيقه و كان الفراغ من زبره بعد العصر في يوم الأربعاء لعلة تاسع و عشرين شهر رجب الأصب عام خمس و تسعين و ألف من الهجرة النبوية بالتاريخ العلوي على صاحبها و آله أفضل.

2.3. ESERİN TELİF SEBEBİ

Müellif eserin mukaddimesinde, insanların geçmişte yaşanan garip hadiseler, kötü olaylar ve onları hayrete düşürecek kıssalardan ibret almaları; sadece kötüler ve kötülükler değil aynı zamanda iyilik, güzellik, cömertlik gibi hasletler, hayır sahibi sâlih kulların güzel amelleri ve bu amellerinin nihayetinde aldıkları mükâfatları anlatan ahbârlardan da haberdar olmaları için bu eseri telif ettiğini söyler.¹³

¹³ Bkz.: en-Nevâcî, (h. 1016), *Nuzhetu'l-Ahbâr*, Süleymaniye Nüshası, vr. 1^b.

2.4. ESERİN KONUSU

Yaptığımız araştırmalar sonucu eserin *Nuzhetu'l-Ahbâr fî Mehâsini'l-Ahyâr* adıyla Nevâcî nisbesiyle meşhûr Şemsuddîn Muhammed b. Hasen b. Ali b. Usmân'a ait olduğunu ifade etmiştik.

Ahbâr olması hasebiyle misalli bir Arap ve İslâm edebiyatı tarihi özelliği taşıyan, muhtelif mevzulardaki ahbârların rivâyet edildiği eser, yalnız kaleme alındığı devre kadar süregelen Arap edebiyatını yansıtmakla kalmaz aynı zamanda bu toplumun sosyal, siyasal ve kültürel yaşantısına da ışık tutar. Bu nokta-i nazardan bakacak olursak eserin içerisinde müstakil başlıklar altında anlatılan ahbârlar bâblarına göre şu konuları ele alır¹⁴:

Birinci Bölüm: Müslüman ve kâfirlerden dünyaya sahip olanlarla ilgili haberlerin zikredildiği bölümdür.

Burada dünyadan kasıt dünya malı mülküdür. Müellif, bir kaynağa isnâden bunlardan ikisinin kâfir ikisinin Müslüman olduğunu nakleder. Müminler Süleyman b. Dâvud 'Aleyhisselam ve Zülkarneyn; kâfirler ise Şeddâd b. 'Âd ve Nemrûd b. Ken'ân'dır. Her birini bu sıralamayla tek tek ele alan Nevâcî, onların kim olduğunu, başlarından geçen hadiseleri, başta ayet ve hadisler olmak üzere anlattığı mevzuyla alakalı şiirler, kıssalar ve mesellerle detaylı izah yoluna gitmiştir.

İkinci Bölüm: Dört imamla ilgili haberlerin zikredildiği bölümdür.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, İmâm Şâfi'î, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed b. Hanbel (radiyallahu anhum) hakkında pek bilinmeyen hadiseler, hoş nükteler ve faydalı bilgiler veren müellif, yine verdiği bu bilgileri muhtelif kaynaklardan yaptığı iktibaslarla zenginleştirmiştir.

Üçüncü Bölüm: Hükümdar ve vezirlerle ilgili haberlere dairdir.

Hükümdarların fetihleri, dolayısıyla fethedilen bu beldeler ile ilgili bilgiler, hükümdarların etraflarındaki vezirler, devlet adamları vb. nüfuzlu kişilerin otoriteleri, birbirleriyle münasebetleri, meclislerdeki konuşmaları, bir durum karşısındaki tavır ve davranışları ve o devirde hükümdar ve vezirler arasında vukû' bulan garip hadiselerin anlatıldığı bölümdür.

Dördüncü Bölüm: Eski Pers hükümdarları ile ve Cahiliye döneminde hükümlerlik sürenlere ait ahbârın zikredildiği bölümdür.

Müellif burada devrin ekonomik, kültürel, edebî, siyasî ve içtimaî meselelerini gözler önüne serer. Gerek bu bölümde gerekse önceki bölümde çok sayıda hükümdar, vezir ve yer adları, saraylar, meclisler, hükümdarların ve vezirlerin cömertlikleri, âdil oluşlarına dair bilgiler verir.

Beşinci Bölüm: Önde gelen ikram sahipleri ile ilgili haberlerin zikredildiği bölümdür.

¹⁴ Blk.: en-Nevâcî, (h. 1016), *Nuzhetu'l-Ahbâr*, Süleymaniye Nüshası, vr. 2^a-2^b.

Müellif burada hikmet sahibi kimselerin kimi zaman insanlara huzur verecek kimi zaman da dinlerken ders alacakları kıssadan hisse mahiyetindeki nasihatlerini aktarır. Ayrıca Harun Reşîd, İmâm Mâlik, Haccâc b. Yûsuf, Abdullah b. Ca'fer, Ma'n b. Zâide, Hâtem et- Tâyy, Huffâ Huneyn vb. çok sayıda kişi ile ilgili kıssa ve darb-ı meselleri de nakleder.

Altıncı Bölüm: Şairlerin ahvâli ve onların şaka ve ciddiyete dair fıkralarının zikredildiği bölümdür.

Şairlerin birbirlerinin şiirleri hakkında yaptıkları mülahazalar, hükümdar ve vezirlere kaside sunmaları, bunun karşılığında kimilerinin hatırı sayılır câzeler alırken kimilerinin hiçbir şey almaması sonucu ortaya çıkan gülünç durumlar, yazdığı eser sonucu başına geleceklerden korktuğu için ülkesinden uzaklaşan edibin garip durumu gibi birbirinden farklı konularda kıssalar anlatılır.

Yedinci Bölüm: Âşıkların ahvâli ve kölelerin başından geçen nadir hadiselerin zikredildiği bölümdür.

Bazı âlimlerin aşk ve âşıklar ile ilgili düşünceleri ve onların başlarından geçen bazı hadiselerin nakledildiği bu bölümde, kimi âlim âşık olandan kimi de olmayandan hayır gelmeyeceğini söyleyerek şiir, mesel, kıssa ve özlü sözler gibi delillerle görüşlerini ispat etmeye çalışırlar. Anlaşılmayan bazı şiirler bir kişinin sorusu üzerine izah edilir ve konuyla ilgili dinleyenin daha önce hiç duymadığı bir mesel anlatılır. Leyla ve Mecnun gibi kavuşamayan âşıkların hazin sonları veyahut da kavuştuktan sonra bir hileyle ayrılan fakat tekrar bir araya gelen âşıkların kıssaları da burada bahsi geçen konular arasındadır.

Bölümün devamında nefsine hâkim olamayan, erkek kölelerine ilgi besleyen vezir ve şairler ve bu sebepten ötürü başlarına gelen kötülükler söz konusudur. Bu kişiler cinsel arzularını bastıramazlar; dolayısıyla Allah u Te'âlâ'nın gazabına uğrarlar, umulur ki ders alsınlar. Ya gözlerini kaybederler ya evleri yanar yahut itibarlarını kaybederler; ama muhakkak bu teşebbüsleri hüsrarla sonuçlanır.

Sekizinci Bölüm: Güzel kadın ve erkeklerin arasındaki nükteli bir övünme ve başka şeylerin zikredildiği bölümdür.

Kadınların erkeklere erkeklerin kadınlara üstünlüğü Kur'ân, hadis, şiir vs. misallerle anlatılmıştır. Sonrasında kadınlar ve erkeklerin bir arada olduğu bir mecliste bir cariyeye ve erkek köle girdikleri iddia sonucu bilerek bir tartışmaya tutuşurlar. Öyle ki adeta kadın ve erkeklerin birbirlerine olan üstünlüklerini karşı tarafa kabul ettirmek üzere giriştikleri bir kibir savaşına şahit oluruz. Bu konuşma esnasında müstehcen kıssalar, hoş olmayan sözler sarf edilir ve nihayetinde konuşma iki tarafın kucaklaşmasıyla sona erer.

Dokuzuncu Bölüm: Manaların ihtilafı hususundaki gülünç nadir hadiselerin zikredildiği bölümdür.

Ebu'l- Kâsım et- Tanbûrî'nin başından geçen darbimeselleşmiş bir hadise, Kadir gecesini gördüğü için Allah tarafından üç dua hakkı verilen adam ve Kâbe'nin örtüsüne asılan adam gibi birçok kişinin başından geçen ve çoğu müstehcen olan yüz kızartıcı kıssaların anlatıldığı bölümdür.

Onuncu Bölüm: Sarhoşların ahbârı ve onların başından geçen nadir hadiselerin zikredildiği bölümdür.

Şaraptan sakınmayı, onun bedenleri iyileştirse de zihinleri hasta ettiğini söyler. İçki içen insanların başlarından geçen bazı gülünç durumları da anlattıktan sonra bu insanların başına ne gibi musibetler geldiğini anlatarak okuyucuyu doğru yola iletmeye çalışır.

On Birinci Bölüm: Nâdir mânâlar ile ilgili haberlerin zikredildiği bölümdür.

Şark toplumlarında daha ziyade “Eflâtûn” adıyla bilinen meşhur filozof Platon'un sözleriyle konuya giriş yapan müellif, bir çalgı aleti olan “ud” kelimesini etimolojik bir incelemeye tabi tutar. Bunun yanı sıra şu an dahi kullandığımız eşyaların, kelimelerin asıl manalarını ve bu manaların hikâyelerini anlatan enteresan bilgilerle dolu bu bölümde Abdullah b. Ca'fer'in cömertliğine ve Türkler'i öven bir kasideye de şahit oluruz.

On İkinci Bölüm: Cimri, sakil ve diğer insanların ahbârına dair bölümdür.

Mu'cemu'l-Buldân ve Kitâbu'l-Buḥalâ''dan iktibaslarda bulunan müellif Yahyâ b. Hâlid el- Bermekî'den ve Bermekî hanedanından bahsetmesinin yanı sıra hantal insanlardan uzak durulmasını, onlarla aynı mecliste bulunmanın dahi kişinin ruhunu sıkacağına söyler. Bölümün daha başlarındaki bu hikâyelerden başka, müellif diğer insanların hayatlarından bazı kesitleri de gözler önüne serer.

On Üçüncü Bölüm: Acayıplikler, tuhafliklar ve anlaşmalar (ittifaklar) hakkındaki bölümdür.

Hayvanlar ve bitkiler ile ilgili ilginç hikâyelerin anlatıldığı bu bölümde insanlar arasında yapılan garip işbirliklerine dair kıssalara da yer verir.

On Dördüncü Bölüm: Hoş mersiyelerin (ağıt) zikredildiği bölümdür.

İlkin müellif, Allah u Te'âlâ'nın balçıktan yaratılan ve suçundan dolayı cennet kovulan ilk insan Hz. Âdem'e kırk yıl hüznün, bir yıl sürür (mutluluk) yağdırdığını, bu yüzden çocuklarında da kaygı ve tasanın fazla olduğunu iktibas ederek bu konuda söylenen bir şiire yer verir. Kadınların ölü çıkan bir evde

toplanıp ölüye ağıt yakmaları âdetinin cahiliye dönemi taassubundan olduğunu ve İslâmiyet'le birlikte bu ritüelin Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını izah eden Nevâcî, Hz. Ali'nin şehit edilmesi üzerine söylenen mersiyelere örnek verir. Çoğunlukla mühim şahsiyetlerin vefatı ve sonrasında söylenen mersiyelerle hüznlendiren müellif kimi zaman da yine aynı konu dâhilinde gülünç veyahut garip hadiselerle okuyucularını güldürmeyi başarır.

Hatîme: Züht, takva ve buna benzer şeyler hakkındaki bölümdür.

Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer ve diğer sahabelerin Peygamber efendimizden işittikleri zühd ve takva ile ilgili hadisler nakledilmiştir. Müellif, Hz. Peygamber'in Allah ve insanlar tarafından sevmek için zühdü tavsiye ettiğine değinerek konunun hassasiyetine de dikkat çekmiştir.

2.5. MÜELLİFİN ESERİNDE TAKİP ETTİĞİ METOT

Besmele, hamdele ve salvele ile söze başlayan müellif, çalışmasının telif sebebi ve ismiyle ilgili gerekli açıklamalarda bulunduğu bir mukaddimeden sonra onun 14 bâb ve bir hatimedeki oluştuğunu zikrederek fihristini çıkarır.

Yazar her bir bâbda birbirinden muhtelif ahbârlardan bahseder. Fihristi açıkladıktan sonra hem eserin başında hem de sonunda Allah'tan yardım diler. Bâblara giriş yapmadan önce tuhaf nadir hadiseler ve garip hikâyeler anlatarak söze başladığını izah eder. Bu hususta müellif güzel sözlerden iktibasta bulunarak konulara giriş yapar.

Müellif istifade ettiği kaynağı biliyorsa iktibasta bulunduğu kişiyi adıyla veyahut eseriyle zikreder; aksi takdirde “Bazıları/birisi ... söyledi” (قال بعضهم) ibaresini kullanır.

Bölümler ilk olarak ayet ve hadislerle desteklenen misallerle izah edilirken merâmı en güzel şekilde ifade etme noktasında darbı mesel, şiiir ve çeşitli kıssalardan da yararlanır.

Bunun yanı sıra konuya şâhid getirmek için anlattığı kıssa ile ilgili Kur'ân- ı Kerîm'den alıntılar yapan müellif, şâhid olarak getireceği ayetin hepsini değil konuyla ilgili kısmını nakleder.

Müellif 14 bâbı kendi içerisinde de kıssaların içeriklerine göre başlıklara ayırır. Bunlar muhtevalarına göre “gülünç nükteler”, “latif nükteler”, “garip nükteler”, “faydalı bilgi”, “ender rastlanan hoş kıssalar”, “ender rastlanan gülünç kıssalar” vb. başlıklardır.

Son olarak müellif, alıntılarının veyahut bâbların sonlarında sözün bittiğini ifade etmek için “انتهى” (bitti) fiilini kullanır, ayrıca kimi yerlerde bu kelimeyi dua ve Allah'a hamd u sena ifadeleri takip eder.

SONUÇ

Çalışmamızda, XIV. yy.'ın ikinci çeyreği ile XV. yy.'ın ortalarında yaşayan Mısırlı âlim Şemsuddîn b. Hasen b. Ali b. Usmân en- Nevâcî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra söz konusu eserini tanıtmaya yoluna gittik.

Cahiliye, Emevî ve Abbâsiler devrinden yaşadığı asra kadar duyduğu ve okuduğu ahbârları kaleme almış olan müellif, daha ziyade sanatı ve sanatçıyı teşvikin yaygın olduğu ve çok sayıda divan, ensâb ve ahbâra dair bilgilerin tedvin edildiği Abbâsiler devrinde yaşayan ediplerin kaydettiği ahbârları nakleder. Bu sayede dönem dönem Arap toplumunun kültür-sanat ve edebiyat faaliyetleri, toplumsal-siyasal yapısı, inanç sistemi, örf, adet, gelenek ve görenekleri ve ekonomik düzeyi hakkında hatırı sayılır derecede bilgi sahibi oluruz.

Arapların divanı olarak bilinen ve içinde bir mesel veyahut ahbârın anlatıldığı şiirin misal olarak kullanıldığı ve uzun zaman önce nesre geçildiğinin işaretini veren eserde, konuşma dilinden farklı olan bir edebî nesrin hâkimiyetine tanık oluruz.

Eserin genelinde dikkati çeken, bu ahbârların yol gösterici mahiyette ve kıssadan hisse veren nitelikte olmasıdır. Okuyucuya, “Kötülük yapanlar, günah işleyenler başlarına gelen musibetlerle cezalandırılırken iyilik yapanlar da mutlaka mükâfatlandırılır” fikri aşılır.

Hâfız, hadis bilgini, fıkıh ve nahiv bilgisinin yanı sıra belâgat ve aruz ilminde de usta bir şair ve devrinin önde gelen Şafîî âlimi Nevâcî, büyük âlimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiş olup eserleri günümüze kadar gelen meşhur Arap edebiyatçılarına da hocalık yapmış ve devrin yüksek zümresi tarafından taltif edilmiştir. Sehâvî ve İbn Tağrîberdî gibi öğrencilerin rahle-i tedrisinden geçtiği müellifin, muhtelif sahalardaki başarısını devrinin önde gelenlerine de kabul ettirerek rüşünü ispat etmesine rağmen günümüz Arap edebiyatında gereken değeri görmediği kanaatindeyiz.

Bu çalışmamızla birlikte Arap nesrinin yadigârlarından biri olan ve neredeyse 600 yıldır unutulmaya yüz tutmuş bu eserin ve müellifinin Arap edebiyat tarihi sahasında hak ettiği itibarı yeniden kazanacağını umuyor ve çalışmamızın bu alanda yapılan çalışmalara yol gösterici nitelikte olmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

- AYBAKAN, Bilal, (2011), “et- Tenbîh”, *DİA*, C. XL. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- BROCKELMANN, Carl, (1943-1949), *Geschichte der Arabischen Litteratur*, C. II, Leiden: E. J. Brill, 1943-1949.
- , (1937-1939), *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Supplement II, Leiden: E. J. Brill.
- ÇETİN, Nihad Mazlum, (1989), “Aḥbâr”, *DİA*, C. I, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ÇOLLAĞ, Fatih, (2010), “eş-Şâtıbiyye”, *DİA*, C. XXXVIII., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- el- BAĞDÂDÎ, İsmâil b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el- Bâbânî, (1955), *Hediyetu'l 'Ârifîn Esmâ'u'l-Mu'ellifîn ve Âsârü'l-Muşannifîn*, C. I-II, Ankara: MEB.
- , (ts.), *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl 'alâ Keşfi'z-Zunûn*, Beyrût: Dâru İhyâ li't-Turâsî'l-Arabî.
- en- NEVÂCÎ, Şemsuddîn Muhammed b. Hasen, (1999), *'Ukûdu'l- Le'âl fîl- Muveşşahâti'l-Ezcâl*, thk. Ahmed Muhammed 'Atâ, Kahire: Mektebetü'l- Âdâb.
- , (1403/1983), *Kitâbu's-Şifâ' fî Bedî'î'l-İktifâ'*, thk. Mahmûd Hasen Ebû Nâcî, Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Hayât.
- , (h. 1016), *Nuzhetu'l-Ahbâr fî Mehâsini'l-Ahyâr*, Süleymaniye Nüshası, Fatih/04135.
- , (h. 1095), *Nuzhetu'l-Ahyâr fî Mehâsini'l-Ahbâr*, Kral Suud Nüshası, n.953/2729.
- ER, Rahmi, (2006), “Muvelledûn”, *DİA*, C. XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 227.
- ERŞAHİN, Seyfettin, (1990), “Prof. Dr. Sabri Hizmetli, İslâm Tarihçiliği Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C. XXXVII, Ankara, s. 461-466.
- es- SEHÂVÎ, Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahman, (h. 1354), *ed- Dav'u'l- Lâmi' li- Ehli'l-Ḳarni't- Tâsi'*, C. VII, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî.
- es- SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn, (1967), *Husnu'l-Muḥâdara fî Târîḫ-i Mısr ve'l-Ḳâhira*, C. I-II, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Mısır: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye.
- , (ts.), *Naẓmu'l-İkÿân fî A'yâni'l-A'yân*, thk. Philip Hitti, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.

- eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, (h. 1348), *el-Bedru't-Tâli' bi-Mehâsin min Ba'di'l-Karni't-Tâsi'*, C. II, thk. Muhammed b. Muhammed b. Yahya Zibâre el-Yemenî, Kahire, Matba'atu's-Sa'âde.
- ez-ZİRİKÎ, Hayruddîn, (2002), *el-A'lâm*, C. I-VIII, 15. bs., Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Fihristu'l-Mahtûtâtî'l-Muşavvara*, (1970), C.II, Câmi'atu't-Duveli'l-Arabiyye / Ma'hedu'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye.
- HÂCÎ HALÎFE, Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, (1941), *Kesfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, C. I-II, Bağdat: Mektebetu'l-Musennâ.
- HUART, Clément, (1944), *Arab ve İslâm Edebiyatı*, Çev. Cemal Sezgin, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- İBN HALLİKÂN, Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr, (1990), *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâ'î Enbâ'î'z-Zamân*, C. I-VII, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdır.
- İBN TAĞRÎ BERDÎ, Cemâluddîn Ebu'l-Mehâsin Yûsuf, (1992), *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısr ve'l-Kâhira*, C. XVI, Mısır: Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, Dâru'l-Kutub.
- İBNU'L-İMÂD, Ebu'l-Fellâh Abdu'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, (1986), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Aħbâr Men Zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâ'ût, C. I-XI, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- KARAARSLAN, Nasuhi Ünal, (1999), "İbn Hicce", *DİA*, C. XX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ, (1414/1993), *Mu'cemu'l-Mu'ellifin*, C. I-IV, Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.
- KRATSKHOKOWSKY, Ign., (1998), "Nevâcî", *İA*, C. IX, İstanbul: MEB.
- Mu'cemu'l-Vasît, (2004), "Haber", *Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 4. bs., Mektebetu's-Şurûku'd-Devliyye.
- Sâmî, Şemseddîn, (1317), *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- SERKÎS, Yûsuf Elyân, (ts.), *el-Mu'cemu'l-Maṭbû'ātu'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arraba*, Mektebetu's-Sekâfeti't-Dîniyye.
- TURAN, Abdülbakî, (1995), "el-Elfiyye", *DİA*, C. XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- TÜCCAR, Zülfikar, (2000), "İbn Reşîk el-Kayrevânî", *DİA*, C. XX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, (2007), "Nevâcî", *DİA*, C. XXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ZEYDÂN, Corcî, (1931), *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, C. III, Kahire: Matba'atu'l-Hilâl.